

Гендерні особливості агресивності спортсменів-ігровиківНесен О. О.¹ Зелененко Н. О.²¹Харківська державна академія фізичної культури²Національний фармацевтичний університет

Анотація. *Мета дослідження* – визначити типи та ступінь прояву агресивності у спортсменів різної статі, що спеціалізуються у командних ігрових видах спортивної діяльності. **Матеріал та методи дослідження.** У дослідженні приймали участь 72 спортсмени, з них 43 юнаків та 29 дівчат у віці 16–19 років, що спеціалізуються у спортивних іграх та є студентами ХДАФК. Під час роботи використовувались наступні методи дослідження: аналіз наукової та методичної літератури, психологічне тестування, методи статистичної обробки отриманої інформації. **Результати.** Досліджуючи типи та ступінь агресивності юнаків-ігровиків було встановлено, що у 18,60 % респондентів спостерігається низький ступінь агресивності, у 79,06 % спортсменів – середній ступінь агресивності. Аналізуючи ступінь прояву різних типів агресивності юнаків-ігровиків можна констатувати, що найбільш вираженими у хлопців є фізична та вербальна агресія, найменш – емоційна агресія. Аналізуючи агресивність дівчат-ігровиків встановлено, що у 10,03 % респондентів спостерігається низький ступінь прояву агресивності та у 79,31 % спортсменок – середній ступінь прояву. Найбільш вираженою у жінок є вербальна та самоагресія, найменш – емоційна. Аналізуючи різницю ступеню прояву різних типів агресивності у ігровиків різної статі, встановлено, що у жінок статистично більш виражена предметна агресія ($p < 0,001$) ніж у чоловіків. Тим часом, між ступенем прояву вербальної, фізичної та емоційної агресії та самоагресії статистично достовірних відмінностей у представників чоловічої та жіночої статі спортсменів-ігровиків 16–19 років встановлено не було. **Висновки.** Загальна агресивність у дівчат та юнаків у віці 16–19 років, які спеціалізуються у спортивних іграх не має достовірності у відмінностях. Існують певні відмінності у типах агресивності спортсменів-ігровиків різної статі у зазначеному віці, які необхідно враховувати при побудові навчально-тренувального процесу. Предметна агресія у дівчат достовірно вища ніж у хлопців ($p < 0,001$).

Ключові слова: агресивність; типи агресії; спортсмени-ігровики; спортивні ігри; гендер.

Вступ. Агресія – акти словесної або фізичної ворожості, руйнування, заподіяння шкоди що спрямовані відносно іншої людини або предмету. Людська агресивність є поведінковою реакцією яка характеризується проявом сили у спробі нашкодити особистості або суспільству (Недашківська, 2017; Рибачук, 2015).

Феномен агресивності вивчали науковці з різних ракурсів: одні автори спрямовували свої зусилля на вивчення факторів, які є причинами прояву агресії (Baron, Richardson, 1997; Козырева, 2007; Хорошуха, 2011), інші (Иванова, 2005; Сафонов, 2011) на вивчення агресивності у різні вікові періоди, треті (Дядечко, 2010; Петренко, & Бикова, 2017; Несен,

&Харченко, 2017) розглядали агресію у зв'язку з видом спортивної діяльності людини, тощо.

Гендерні ролі – соціальні ролі індивідуумів які характеризуються певним набором норм, зразків поведінки, діяльності, характерних рис, що приписуються, як «притаманні» для чоловіків, або жінок. Гендерна роль включає, як соціальні розпорядження (очікування оточенням) певної поведінки, відповідної до статі людини (наприклад, у мові, манерах, одязі, жестах), так і реалізацію (виконання) цих розпоряджень людьми (Иванова, 2005).

Розглядаючи питання гендерних відмінностей у ставленні до агресії Baron R., Richardson D. посилаючись на ряд авторів, стверджують, що жінки, та

чоловіки по різному ставляться до прояву агресивності у представників протилежної статі та по різному проявляють свою агресію (Baron, & Richardson, 1997; Хорошуха, 2011). У своїх роботах Кравчук С. Л., Козирева О. В. відмічають, що соціальний чинник, а саме гендерні стереотипи та гендерні ролі, заохочують у чоловіків прояв агресії у прямій відкритій формі, тоді як агресивність у жінок не вітається (Кравчук, 2000; Козирева, 2007). Питанням прояву агресивності спортсменів, впливу видів спортивної діяльності на формування агресивної поведінки та гендерним особливостям її прояву присвятили свої роботи багато авторів. Так, Хорошуха М. В. у своїй роботі вказує на факт специфічності впливу тренувальних занять різної спрямованості на розвиток агресивності спортсменів 13-16 років не залежно від їх гендерних особливостей (Хорошуха, 2011). На думку автора вид спорту має вагомий вплив на формування агресивності у підлітків у цьому віці. За результатами власних наукових пошуків Тарасевич О. А. прийшла до висновків, що юнаки частіше виявляють зацікавленість і обирають такі види спорту, в яких присутній агресивний фізичний контакт, що є невід'ємною частиною іміджу чоловічого спорту. Дівчата ж частіше виявляють зацікавленість і обирають види спорту, яким притаманні елегантність, граціозність, витонченість, артистизм, емоційність і краса. Автор вказує, що деякі дівчата все ж таки обирають більш жорстокіші види спортивної діяльності, але підкреслює що вони більше виявляють зацікавленість до маскуліних видів спорту, ніж юнаки до феміних (Тарасевич, 2017). На існування різних форм прояву агресії у представників різної статі вказують Іванова О. О., 2005; Маркова С. В., 2012 (Іванова, 2005; Маркова, 2012). До схожого висновку прийшли Дядечко І. Є., Сафонов В. К., Поклад А. К., розглядаючи це питання через призму спортивної діяльності (Дядечко, 2010; Сафонов, 2011; Поклад, 2014). У багатьох видах спорту від спортсменів необхідний прояв агресивності в рамках

існуючих правил та умов діяльності. У деяких видах прояв агресивності чергується з повною відсутністю подібних дій. Таким чином, в спорті, як і в житті: вирішення одних проблем вимагає оптимального ступеню агресивності, вирішення інших можливе без її прояву. Деякі спортсмени не можуть стримувати свою агресивність в рамках правил і прийнятних меж, які диктуються здоровим глуздом. У зв'язку з цим, можна констатувати значимість проблеми людської агресивності у спорті, де важливим стає питання про необхідність корекції агресивних дій спортсмена під час підготовки (Петренко, & Бикова, 2017). Подібна корекція можлива за умови володіння знаннями о гендерних особливостях прояву агресивності, тому заявлена у статті тема на сьогоднішній день залишається актуальним напрямом наукових досліджень.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилося відповідно теми плану науково-дослідної роботи Харківської державної академії фізичної культури «Сучасні технології діагностики та засоби збереження психологічного здоров'я спортсменів» на 2016-2018 рр. (№ 0116U008942)

Мета дослідження – визначити типи та ступінь прояву агресивності у спортсменів різної статі, що спеціалізуються у командних ігрових видах спортивної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз наукової та методичної літератури з питань особливостей прояву агресивної поведінки у людей різної статі.
2. Визначити типи та ступінь агресивності спортсменів-ігровиків та порівняти отримані дані чоловіків та жінок.

Матеріал та методи дослідження. У дослідженні приймали участь 72 спортсмени, з них: 43 юнаки та 29 дівчат у віці 16–19 років, що спеціалізуються у спортивних іграх (футбол, баскетбол, волейбол, гандбол) та навчаються на денному відділенні ХДАФК. Під час

роботи використовувались методи дослідження: 1) аналіз наукової та методичної літератури був проведений для встановлення актуальності вивчення питання та встановлення сучасних думок спеціалістів-психологів стосовно гендерних особливостей прояву агресії; 2) психологічне тестування проводилося з метою встановлення типів та ступеню прояву агресії у студентів-ігровиків (опитувальник Л. Г. Почебут). Опитувальник складався з 40 питань, на які спортсменам необхідно було однозначно відповісти «так» або «ні». Психологічне тестування проводилося у спокійній буденній атмосфері за межами спортивного майданчику, щоб виключити

можливе розуміння питань опитувальника у контексті спортивної боротьби; 3) методи статистичної обробки отриманої інформації застосовувались для аналізу отриманих даних та порівняння отриманих результатів між юнаками та дівчатами.

Результати дослідження та їх обговорення. Досліджуючи типи та ступінь агресивності юнаків було встановлено, що у 18,60 % респондентів спостерігається низький ступінь агресивності, у 79,06 % спортсменів, що приймали участь у нашому дослідженні, був встановлений середній ступінь агресивності та у одного спортсмена – високий ступінь агресивності (рис.1).

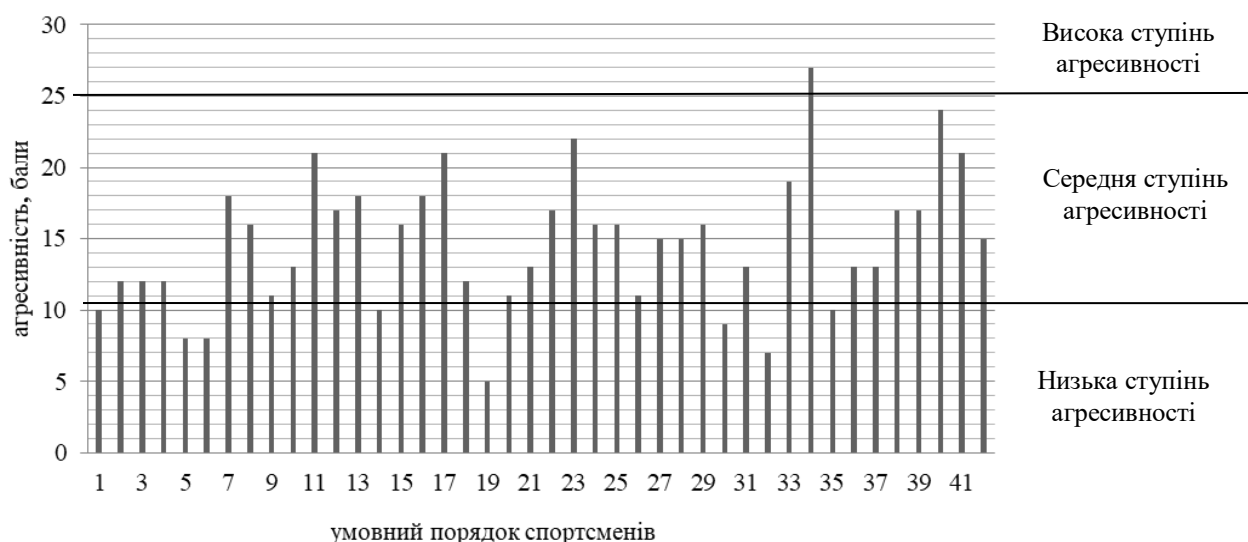

Рис. 1. Ступінь прояву агресивності спортсменів 16-19 років, які спеціалізуються у спортивних іграх

Аналізуючи ступінь прояву різних типів агресивності юнаків можна констатувати, що найбільш вираженими у хлопців є фізична та вербальна агресії, найменш – емоційна агресія (табл. 1). Необхідно зауважити, що за середніми даними всі типи прояву агресивності у юнаків мають середній ступінь вираженості.

Розглядаючи більш детально типи та ступінь прояву агресивності у юнаків, слід зазначити, що вербальна агресивність у 30,23 % юнаків виражена на високому рівні, у 25,58 % – на низькому та у 44,19 % – на середньому рівні. Фізична агресивність у 27,90 % спортсменів-

ігровиків, що приймали участь у нашому дослідженні виражена на високому рівні, ще у 20,93 % – на низькому та у 51,17 % респондентів – на середньому рівні. Вираженість предметної агресивності у 11,62 % юнаків встановлена на високому рівні, у 60,46 % – на низькому та у 27,92 % – на середньому рівні. У 2,32 % юнаків встановлений високий ступінь вираженості емоційної агресивності, ще у 69,76 % респондентів – низький, та у 27,92 % – середній ступінь. Для 16,27 % респондентів притаманний високий ступінь самоагресії, для 44,18 % – низький та для 39,55% – середній ступінь прояву.

Таблиця 1

Тип та ступінь прояву агресивності у юнаків 16-19 років, як спеціалізуються у спортивних іграх, бали (n=43)

Статистичні показники	Тип та ступінь агресивності					Загальний бал агресивності
	вербальна агресія	фізична агресія	предметна агресія	емоційна агресія	самоагресія	
\bar{X}	3,58	3,65	2,51	2,02	2,88	14,65
m	0,22	0,26	0,21	0,17	0,27	0,71

Аналізуючи агресивність дівчат, які спеціалізуються у спортивних іграх встановлено, що у 10,03 % респондентів спостерігається низький ступінь прояву агресивності, у 79,31 % спортсменок – середній ступінь прояву, у 3 спортсменок

(10,03 %) – високий ступінь прояву агресивності (рис. 2).

Оперуючи середніми даними, найбільш вираженою у жінок є вербальна агресія та самоагресія, найменш вираженою є емоційна агресія (табл. 2).

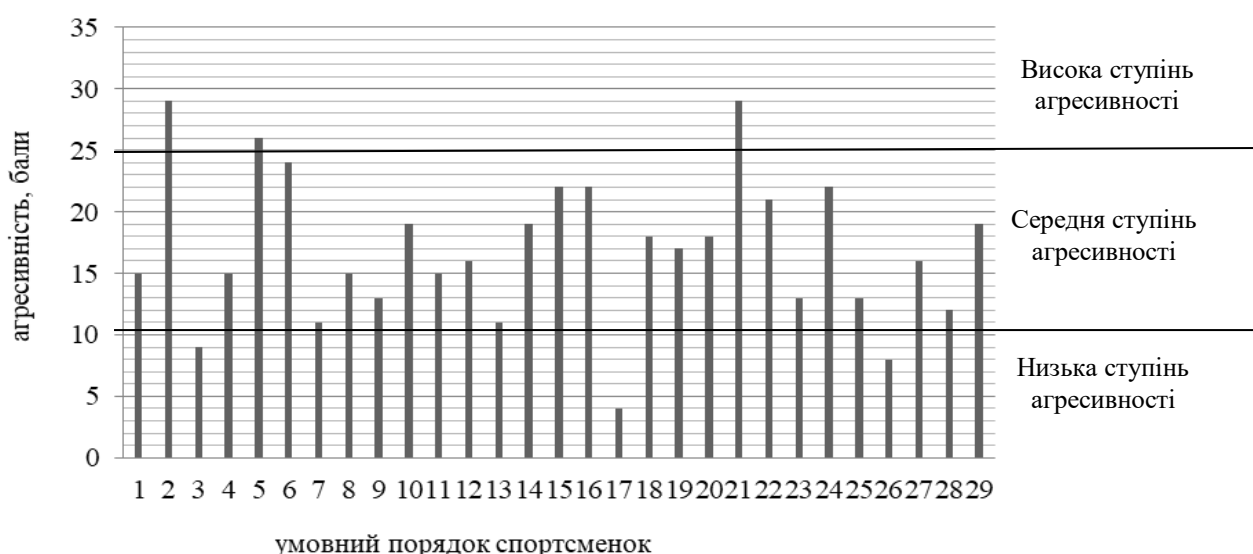

Рис. 2. Ступінь прояву агресивності спортсменок-ігровиць

Таблиця 2

Тип та ступінь прояву агресивності у спортсменок, що спеціалізуються у спортивних іграх, бали (n=29)

Статистичні показники	Тип та ступінь агресивності					Загальний бал агресивності
	вербальна агресія	фізична агресія	предметна агресія	емоційна агресія	самоагресія	
\bar{X}	4,10	2,90	3,59	2,62	3,72	16,93
m	0,32	0,42	0,28	0,28	0,34	1,11

Більш детальний аналіз отриманих даних дівчат показав, що 37,95 % спортсменок-ігровиць мають високий ступінь вираженості вербальної агресивності, 17,25 % – низький та 44,80 % – середній. Розглядаючи фізичну агресивність встановлено, що у 31,03 % дівчат 16–19 років, які спеціалізуються у спортивних іграх спостерігається високий ступінь вираженості, у 51,72 % – низькій

та у 17,25 % – середній. Розподіл кількості респондентів за ступенем вираженості предметної агресивності наступний: 24,14 % дівчат мають високий та низький ступінь та 51,72% – середній ступінь вираженості. Емоційна агресивність у 13,79 % дівчат виражена на високому рівні, у 48,28 % – на низькому та у 37,93 % – на середньому рівні. Найбільша кількість респонденток (51,72 %) мають середній

ступінь вираженості самоагресії. У 27,59 % встановлена високий ступінь самоагресії та у 20,69 % – низький. Порівнюючи загальний ступінь

агресивності між дівчатами та юнаками, що спеціалізуються у спортивних іграх встановлено відсутність достовірності у відмінностях ($p > 0,05$) (табл.3).

Таблиця 3

Тип та ступінь прояву агресивності у спортсменів та спортсменок, що спеціалізуються у спортивних іграх, бали

Статистичні показники	Тип та ступінь агресивності ($\bar{X} \pm m$)					Загальний бал агресивності
	вербальна агресія	фізична агресія	предметна агресія	емоційна агресія	самоагресія	
Чоловіки (n=21)	3,58±0,22	3,65±0,26	2,51±0,21	2,02±0,17	2,88±0,27	14,65±0,71
Жінки (n=24)	4,10±0,32	2,90±0,42	3,59±0,28	2,62±0,28	3,72±0,34	16,93±1,11
t	1,33	1,53	3,06	1,82	1,94	1,73
p	>0,05	>0,05	<0,001	>0,05	>0,05	>0,05

Аналізуючи різницю ступеня прояву різних типів агресивності у ігровиків різної статі, встановлено, що у жінок статистично більш виражена предметна агресія ($p < 0,001$) ніж у чоловіків. Тим часом, між ступенем прояву вербальної, фізичної та емоційної агресії та самоагресії статистично достовірних відмінностей у представників чоловічої та жіночої статі спортсменів-ігровиків 16-19 років встановлено не було ($p > 0,05$). Отримані данні з одного боку підтверджують вже існуючу інформацію про різну форму прояву агресії у жінок та чоловіків (Baron, & Richardson, 1997; Іванова, 2005; Маркова, 2012; Сафонов, 2011; Поклад, 2014), з іншого, вказують на певний дисбаланс очікування та прояву певної соціальної поведінки у спортсменок, що спеціалізуються у спортивних іграх (Дядечко, 2010).

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. Питання вивчення агресивності спортсменів-ігровиків на сьогодні

залишається актуальним та маловивченим.

2. Загальна агресивність у дівчат та юнаків у віці 16–19 років, які спеціалізуються у спортивних іграх не має достовірності у відмінностях.

3. Існують певні відмінності у типах агресивності спортсменів-ігровиків різної статі у віці 16–19 років, які необхідно враховувати при побудові навчально-тренувального процесу. Предметна агресія у дівчат достовірно вища ніж у хлопців ($p < 0,001$).

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення типів та ступеню прояву агресивності у спортсменів-ігровиків різного віку, статі та спеціалізації.

Конфлікт інтересів. Автори відзначають, що не існує ніякого конфлікту інтересів.

Джерела фінансування. Ця стаття не отримала фінансової підтримки від державної, громадської або комерційної організації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Дядечко, І. Є. (2010). Особливості прояву якостей особистості у гандболістів різної статі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту*, 1, 54-56.

Іванова, Е. А. (2005). Гендерные различия в проявлении агрессивности у детей подросткового возраста. *Сибирский психологический журнал*, 21, 85-88.

Козырева, Е. В. (2007). *Влияние маскулинности-фемининности на проявление ауто- и гетероагрессии*. Санкт Питербург: Прайм-ЕВРОЗНАК.

- Кравчук, С. Л. (2000). Особливості агресивних проявів особистості в залежності від її гендерної ролі. *Психологія: Збірник наукових праць національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*, Вип. 3 (10), 87-92.
- Маркова, С. В. (2012). Исследование гендерных различий агрессивного поведения подростков. *Электронный журнал «Психологическая наука и образование»*, 1. Режим доступа URL: https://psyjournals.ru/files/50186/psyedu_ru_2012_1_Markova.pdf
- Недашківська, Т. О. (2017). Вплив локус-контролю на агресивність старшокласників. *Матеріали XVII Міжнародної конференція «Політ. Сучасні проблеми науки», напрям «Гуманітарні науки»*, Том 1, 149-150.
- Несен О. О., & Харченко Є. С. (2017). Вплив агресивності баскетболістів на ефективність їх ігрових показників. *Матеріали міжнародної конференції «Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи»*, 7-8 грудня 2017, Харків. 202-205.
- Петренко, В., & Бикова О. (2017). Тип та ступінь агресивності баскетболістів студентської команди. *Збірник наукових праць харківської державної академії фізичної культури*. 145-147.
- Поклад, А. К. (2014). Гендерные особенности и факторы успешности спортсменов-баскетболистов. *Научно-теоретический журнал «Ученые записки университета имени П. Ф. Лезгафта»*, 6 (112), 155-159. doi: 10.5930/issn.1994-4683.2014.06.112.p155-159
- Рибачук, В. М. (2015). Особливості прояву агресивної поведінки у підлітковому віці. *Педагогічний процес: Теорія і практика*, 1-2 (46-47), 147-151.
- Сафонов, В. К. (2011). Проявление агрессии в поведении спортсменов и не спортсменов. *Вестник СПбГУ*, Серия 12, Вып. 2, 202-207.
- Тарасевич, О. А. (2017). Мотивація до занять обраним видом спорту у осіб чоловічої і жіночої статі. *Молодь та олімпійський рух: Збірник тез доповідей X Міжнародної конференції, 24-25 травня 2017 року* [Електронний ресурс]. 319-320. http://www.unisport.edu.ua/sites/default/files/konferencya/nufzsu%20konferentsii/zbirnik_tez_2017_na_saj t.pdf#page=319
- Хорошуха, М. Ф. (2011). К природе агрессивности юных спортсменов 13-16 лет, специализирующихся в разных видах спорта через призму исследований этого феномена у их сверстниц-спортсменок. *Педагогіка, психологі та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту*, 10, 96-99
- Baron R., & Richardson D. (1997). *Aggression*. New York. Plenum Press.

Стаття поступила до редакції: 18.11.2018 р.

Опублікована: 7.02.2019 р.

Аннотація. Несен О. О., Зелененко Н. О. Гендерные особенности агрессивности спортсменов-игровиков. **Цель исследования** – определить типы и степень проявления агрессивности у спортсменов разного пола, которые специализируются в командных игровых видах спортивной деятельности. **Материал и методы исследования.** В исследовании принимали участие 72 спортсмена, из них 43 юноши и 29 девушек в возрасте 16-19 лет, которые специализируются в спортивных играх и учатся на дневном отделении ХГАФК. Во время работы использовались следующие методы исследования: анализ научной и методической литературы, психологическое тестирование, методы статистической обработки полученной информации. **Результаты.** Исследуя типы и степень агрессивности юношей-игровиков было установлено, что у 18,60 % респондентов наблюдается низкая степень агрессивности, у 79,06 % спортсменов - средняя степень агрессивности. Анализируя степень проявления разных типов агрессивности юношей-игровиков можно констатировать, что наиболее выраженными у ребят являются физическая и вербальная агрессии, наименее – эмоциональная агрессия. Анализируя агрессивность девушек-игровиц установлено, что у 10,03 % респондентов наблюдается низкая степень проявления

агрессивности и у 79,31 % спортсменок – средняя степень проявления. Наиболее выраженной у девушек является вербальная и самоагрессия, наименее – эмоциональная. Анализируя разницу в степени проявления разных типов агрессивности у игроков разного пола, установлено, что у женщин статистически более выражена предметная агрессия ($p < 0,001$) чем у юношей. В то же время, между степенью проявления вербальной, физической и эмоциональной агрессии и самоагрессии статистически достоверных отличий у представителей мужского и женского рода спортсменов-игроков 16-19 лет установлено не было. **Выводы.** Общая агрессивность у девушек и юношей в возрасте 16-19 лет, которые специализируются в спортивных играх, не имеет достоверности в различиях. Существуют определенные отличия в типах агрессивности спортсменов-игроков разного пола в указанном возрасте, которые необходимо учитывать при построении учебно-тренировочного процесса. Предметная агрессия у девушек достоверно выше чем у парней ($p < 0,001$).

Ключевые слова: агрессивность; типы агрессии; спортсмены-игроки; спортивные игры, гендер.

Abstract. Nesen O. O., Zelenenko N. O. *Gender features of aggressiveness of igikov athletes.* The purpose of the study is to determine the types and degree of manifestation of aggressiveness among athletes of different sexes who specialize in team game sports activities. **Material and methods.** The study involved 72 athletes: 43 young men and 29 girls aged 16-19 years who specialize in sports games activities and study full-time at the Kharkiv state of physical culture. During the work, the following research methods were used: analysis of scientific and methodological literature, psychological testing, methods of statistical processing of the information received. **Results.** Investigating the types and degree of aggressiveness of young men, it was found that 18.60% of respondents had a low degree of aggressiveness, and 79.06% of athletes had a middle degree of aggressiveness. Analyzing the degree of manifestation of different types of aggressiveness of youth, it can be stated that physical and verbal aggression is the most pronounced, and emotional aggression is the least pronounced. Analyzing the aggressiveness of girls, it was found that 10.03 % of respondents had a low degree of aggressiveness and 79.31 % of female athletes had a middle degree of manifestation. The most pronounced is verbal and self-aggression, the least - emotional. Analyzing the difference in the degree of manifestation of different types of aggressiveness of sportsmen different sexes, it was found that women have statistically more pronounced subject aggression ($p < 0.001$) than boys. At the same time, between the degree of manifestation of verbal, physical, and emotional aggression and self-aggression statistically significant differences were not found in the representatives of the male and female players of 16–19 year old. **Findings.** The overall aggressiveness of girls and boys aged 16-19 years who specialize in sports games has no certainty in differences. There are certain differences in the types of aggressiveness of athletes different sexes at a specified age, which must be considered to planning the training process. Subject aggression in girls is significantly higher than in boys ($p < 0.001$).

Keywords: aggression; types of aggression; athletes; games; sports; gender.

Reference

- Dyadechko, I. Ye. (2010). Osoblyvosti proyavu yakostej osobystosti u gandbolistiv riznoyi stati. *Pedagogika, psykholohiya ta medyko-biologichni problemy fizychnogo vyhovannya ta sportu*, 1, 54-56.
- Ivanova, E. A. (2005). Gendernye razlichiya v proyavlenii agresivnosti u detey podrostkovogo vozrasta. *Sibirskiy psihologicheskyy zhurnal*, 21, 85-88.
- Kozyreva, E. V. (2007). *Vliyanie maskulinnosti-femininnosti na proyavlenie auto- i geteroagressii*. Sankt Piterburg. Praym-EVROZNAK.
- Kravchuk, S. L. (2000). Osoblyvosti agresyvnyh proyaviv osobystosti v zalezhnosti vid ii gendernoy roli. *Psykholohiya: Zbirnyk naukovykh pracz` nacional`nogo pedagogichnogo universytetut im. M.P. Dragomanova*. Vyp. 3 (10), 87-92.

- Markova, S. V. (2012). Issledovanie gendernyh razlichiy agressivnogo povedeniya podrostkov. *Psihologicheskaya nauka i obrazovanie [Elektronnyy zhurnal]*, № 1. Rezhim dostupu URL: https://psyjournals.ru/files/50186/psyedu_ru_2012_1_Markova.pdf
- Nedashkivs'ka, T. O. (2017). Vplyv lokus-kontrolyu na agresivnist' starshoklasnykiv. *Materialy XVII Mizhnarodnoy konferentsiyi «Polit. Suchasni problemy nauky», napryam «Gumanitarni nauky»*, Tom 1, 149-150.
- Nesen O. O., Xarchenko Ye. S. (2017). Vplyv agresyvnosti basketbolistiv na efektyvnist` yih igrovyyh pokaznykiv. *Materialy mizhnarodnoyi konferentsiyi «Fizychna kultura, sport i zdorov'ya: stan, problemy ta perspektyvy»*, 7-8 grudnya 2017, Xarkiv. 202-205.
- Petrenko, V., Bykova O. (2017). Tip ta stuin' agresivnosti basketbolistiv studentskoyi komandy. *Zbirnyk naukovykh prats' harkivskoyi derzhavnoyi akademiyi fizychnoyi kultury*. 145-147.
- Poklad, A. K. (2014). Gendernye osobennosti i faktory uspehnosti sportsmenov-basketbolistov. *Nauchno-teoreticheskyy zhurnal «Uchenye zapiski universiteta imeni P.F. Lesgafy»*, (112), 155-158. doi: 10.5930/issn.1994-4683.2014.06.112.p155-159
- Rybachuk, V. M. (2015). Osoblyvosti proyavu agresivnoyi povedinky u pydlitkovomu vitsi. *Pedagogichniy protses: Teoriya i praktika*, 1-2 (46-47), 147-151.
- Safonov, V. K. (2011). Proyavlenie agresii v povedenii sportsmenov i ne sportsmenov. *Vestnik SPbGU*. Seriya 12, Vyp. 2, 202-207.
- Tarasevych, O. A. (2017). Motyvaciya do zanyat` obranym vydom sportu u osib cholovichoyi i zhinochoyi stati. *Molod` ta olimpijs'kyj ruh: Zbirnyk tez dopovidej X Mizhnarodnoyi konferentsiyi, 24-25 travnya 2017 roku [Elektronnyj resurs]*. S. 319-320. http://www.uni-sport.edu.ua/sites/default/files/konferentsiya/nufzsu%20konferentsii/zbirnik_tez_2017_na_saj_t.pdf#page=319
- Horoshuha, M. F. (2011). K prirode agresivnosti yunyh sportsmenov 13-16 let, spetsializiruyuschih'sya v raznyh vidah sporta cherez prizmu issledovaniy etogo fenomena u ih sverstnits-sportsmenok. *Pedagogika, psihologiya ta medyko-biologichni problemy fizychnogo vyhovannya ta sportu*, 10, 96-99.
- Baron R., Richardson D. (1997). *Aggression*. New York. Plenum Press.

Відомості про авторів / Information about the Authors

Несен Олена Олександрівна: к.фіз. вих.; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська 99, Харків, 61058, Україна.

Несен Елена Александровна: к. физ. восп.; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская 99, г. Харьков, 61058, Украина.

Olena Nesen: PhD (physical education and sport); Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkivska str. 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

orcid.org/0000-0002-7473-6673

E-mail: helena.nesen@gmail.com

Зелененко Наталья Олександрівна: Національний фармацевтичний університет: ул. Валентинівська 4, м. Харків, 61058, Україна.

Зелененко Наталья Александровна: Национальный фармацевтический университет: ул. Валентиновская 4, г. Харьков, 61058, Украина.

Natalia Zelenenko: Valentynivs'ka str. 4, Kharkiv, 61058, Ukraine.

orcid.org/0000-0003-3777-1071

E-mail: zelik0204@ukr.net